

ДОБРОСОВІСНЕ ВОЛОДІННЯ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ВИТОКИ РЕЦЕПЦІЇ У СУЧАСНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

І.М. Шаркова

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Постановка проблеми. Ідея добросовісності актуалізується в умовах нової фази її рецепції у цивільне законодавство України, яка розпочалась з ухваленням 16 січня 2003 р. Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де у ч. 3 ст. 3 добросовісність закріплюється як загальна засада цивільного законодавства України.

При цьому слід звернути увагу, що найбільш рецептованими норми добросовісності виявилися в Кн. 3 «Право власності та інші речові права», у шести статтях якої містяться 19 згадувань норм добросовісності, що складає близько 60% від загальної кількості згадувань цього поняття у Цивільному кодексі. Переважна більшість цих статей містяться у Розділ I «Право власності» (ст. 330 – двічі, ст.ст. 344, 388 – чотири рази, ст. 389, 390 – шість разів). Так, у ст. 330 закріплюються правові наслідки набуття добросовісним набувачем (володільцем) права власності на майно, відчужене особою, яка не мала на це права. У ст. 344 передбачено те, що добросовісний характер володіння майном є умовою набуття права власності на це майно (набувальної давності). У ст. 388 встановлена низка обмежень права власника на витребування майна від добросовісного набувача. А в ст.ст. 389 та 390 передбачений порядок витребування грошей, цінних паперів та майна від добросовісного набувача (володільця). У ст. 400, що належать до Розділу II «Речові права на чуже майно», передбачений обов'язок недобросовісного володільця негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності чи інше право або яка є добросовісним володільцем.

Важливо зауважити, що ч. 1 ст. 344 вказує на одну з ознак добросовісного володіння – «відкритість», в ч. 1 ст. 388 наведена важлива характеристика добросовісного набувача – «не знав і не міг знати, що набуває майно за відплатним договором у особи, яка не мала права його відчужувати».

Після ухвалення нового Цивільного кодексу України в чинному законодавстві продовжується подальша рецепція добросовісності у традиційному напрямі – в інститут речового права. При цьому конкретизуються поняття

добросовісного набувача, закріпленого в ст. 330 ЦК України так само, як це зроблено в ст. 10 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. [1]. Або як в Законі України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р., де в ст. 26 згадується нове поняття – «індосата, який добросовісно набув заставну шляхом здійснення платежу індосанту» [2]. Нове поняття «добросовісний орендар земельної ділянки» запроваджено у Законі України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р., після внесення 17 лютого 2011 р. змін до ч. 2 ст. 19 цього Закону частини другої [3].

За цих умов виявлення ідейно-історичних витоків добросовісного володіння набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно визнати, що інститут добросовісного володіння постійно знаходиться в центрі уваги цивільно-наукової науки. Ця проблематика досліджувалася класиками західної правової науки такі як: К. А. фон Вангеров (K. A. Von Vangerov), Б. Віндшейд (B. Windscheid), Х. Ф. фон Глюк (H. F. Von Glück), Г. Ф. Пухта (G. F. Puchta), Ф. К. фон Савіньї (F. K. Von Savigny), а також такими відомими російськими романистами дореволюційного періоду: С.А. Муромцевим, І.Б. Новицьким, І.О. Покровським, Л.І. Петражицьким. Вагомий внесок у дослідження цього інституту речового права зробили сучасні українські та російські цивілісти: Д.В. Дождєв, Л.Л. Кофанов, Р.А. Майданик, Д.Г. Павленко, О.А. Підпригора, С.О. Погрібний, В.Д. Примак, О.О. Сорокіна, Є.О. Харитонов та інші.

Однак ця проблема виявляється невичерпною. У зв'язку з новою хвилею рецепції інститут добросовісного володіння демонструє нові, невідомі досі, свої аспекти. Такий новий погляд нещодавно продемонстрував С.О. Погрібний у своїй монографії «Володіння у цивільному праві» [4]. Новаторською для вітчизняного речового права є докторська дисертація Р.А. Майданика «Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві», захищеної у 2003 р., де особливо виділяється *добра совість* як «концептуальна основа довірчого правовідношення» та можливість її субсидіарного застосування «з метою захисту від неправомірного збагачення у разі відсутності більш відповідних цивільно-правових конструкцій формального права (*stricti juris*) та їх непридатності» [5].

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту основних понять римсько-правового інституту добросовісного володіння, застосування яких актуалізуються під час сучасного етапу рецепції римського права в цивільне право України.

Основні результати дослідження в римському речовому праві. Правова природа інституту добросовісного володіння (*bonae fidei possessio*) є неоднозначною і визначається або як складова інституту володіння (*possessio*) [6, с. 116–128], або як особливий вид приватної власності – бонітарної власності (*in bonis habere*) [7, с. 436].

Історія *bonae fidei possessio* пов'язана з глибинними соціально-економічними процесами, які відбувалися в тогочасному давньоримському суспільстві та призвели до формування та подальшого розвитку інституту приватної власності як фундаменту всієї європейської цивілізації [8, с. 52–55].

Давні римляни виводили слово *possessio* (володіння) від *sedere* (сиджу як володар). Свого часу Лабєон писав про володіння як про первісне *поселення* (Paul. D. 41. 2. 1) [9, с. 60–67]¹.

У кожному факті володіння розрізнялися два елементи: (1) об'єктивний – тіло володіння (*corpus possessionis*) або фактичне володіння; (2) суб'єктивний – душа володіння (*animus possessionis*) або наявність бажання, наміру володільця мати річ у себе та зберегти її за собою². Намір або душа володіння (*animus possidendi*) набувалася незалежно від добросовісного або недобросовісного характеру набуття речі [11, с. 184, 187] і навіть від того, чи є володіння законним, непорочним (*possessio instans*) або незаконним, порочним (*possessio iniusta*). Цим двом останнім видам володіння відповідали поняття володільця законно-го (*possessor instans*) і незаконного (*possessor iniustus*). [4, с. 39].

Римські юристи особливо виділяли *незаконне володіння* (*possessio iniusta*), яке засновувалося лише на факті, без юридичної підстави, хоча й мало *animus possidendi*. Таке володіння поділялося на два основні види: (1) *недобросовісне володіння* (*malae fidei possession*) – коли володільць знав або мав би знати, що не має права на володіння цією річчю (наприклад краденою); (2) *добросовісне володіння* (*bonae fidei possession*) – коли володільць не знав і не міг знати, що володіє чужою річчю [10, с. 59]. Отже, добросовісне володіння визнавалося особливим видом незаконного володіння.

Головний критерій розрізнення цих двох видів незаконного володіння полягав у тому, що саме було підставою для їх набуття – помилка чи обман. Вважалося, що воля добросовісного незаконного володільця була заснована на його власній помилці. Водночас, якщо ж певна особа знала, що володіє чужою річчю, проте своїм ставленням до неї намагалася переконати оточуючих у тому, що це її річ, – це вже *усвідомлений обман* і такий суб'єкт мав бути визнаний недобросовісним [6, с. 116].

Для визначення механізму правового захисту добросовісного володіння у римському приватному праві використовувалося таке поняття, як *bonae fidei possessor* – добросовісний володільць та поняття практично дуже близького до нього *bonae fidei emptor* – добросовісний покупець – особа, яка не знала, що йдеться про чужу річ, або вважала, що продавець має право її продавати. Так, за Модестіном, вважалося, що «добросовісним покупцем є той, хто не знав, що дана річ – чужа, або вважав, що той, хто продав йому (річ), має право продажу, наприклад, що він є повіреним або опікуном» (Mod. D. 50. 16. 109) [12, с. 478–479]. Отже, за влучною формулою Л.Й. Петражицького, *bonae fidei emptor* називався «тільки той, хто не набув права власності на куплену ним річ, а тільки думає через вибачне невідання, що він цього досяг» [13, с. 98].

¹ Цей термін близький до давньоруського осєсть, яким у літописі описується поселення Кия «на горі», а також безумовно пов'язаний з німецьким *besitzen* і польським *posiadanie*. У цьому значенні володіння означає фактичне захоплення землі [10, с. 58].

² Наявність «душі володіння» була підставою для розрізнення володіння (*possessio*) і держання (*detentio*). Так, наприклад, особа, яка утримувала річ у себе від імені іншої особи, цією річчю не володіла, а була держателем чужої речі (*detentor*).

Слід зауважити, що незаконне володіння могло набуватися тими ж самими способами, що і право власності. Однак при цьому право власності до набувача не переходило. Якщо він знав про це – то таке володіння було незаконним і недобросовісним, якщо не знав – то мало місце незаконне, але добросовісне володіння. Водночас незаконне недобросовісне набуття володіння було можливим також через неправомірні дії з метою набуття власності на певну річ: крадіжку, насильницьке захоплення чужої речі, приховане привласнення знахідки тощо. За цих умов таке фактичне заволоніння річчю також не призводило до виникнення права власності. «Проте римські юристи вважали такого володільця речі її володільцем, оскільки він має корпус володіння і володільницьку волю» [6, с. 121].

Однак, як здається, множинність способів набуття незаконного володіння та навіть однаковість деяких з них у порівнянні із законним володінням не заперечувала під час розгляду справи за вїндікаційним позовом необхідності застосування *презумпції добросовісності незаконного володільця*. Незважаючи на те, що першоджерела не мають прямої вказівки на існування цієї презумпції, логічно вважати, що тягар спростування припущення, що відповідач не знав і не міг знати про незаконний характер його володіння, покладався не на відповідача, а на позивача. Слід нагадати, що добросовісний володільця (як вже відмічалось у попередньому підрозділі) сам мав можливість для захисту своєї добросовісності звернутися до суду за допомогою спеціального засобу – *публіціанського позову (actio Publiciana)*. Спростування презумпції добросовісності за цим позовом вже покладався на відповідача. Показово, що за обома згаданими позовами ця презумпція застосовувалась в одному випадку на користь відповідача, а в іншому – на користь позивача, однак в обох випадках на користь володільця.

Принципове місце в інституті добросовісного володіння займало поняття набувальної давності або «засидження» – постійного посідання впродовж визначеного правовими нормами часу.

Вбачається, що режим набуття власності за давністю добросовісного володіння, або набувальною давністю виник в юстиніанівський період розвитку римського приватного права. Однак є логічним, що режим набувальної давності мав архаїчне походження. На відміну від первісного варіанту «засидження», однією з вимог такого привласнення у посткласичні часи була *bona fides*, яка в цьому випадку розумілася як упевненість володільця в тому, що він не порушує чужих прав [11, с. 177]. На користь такого припущення свідчить, наприклад, виділення В. В. Єфімовим так званої, *надзвичайної давності (longissims temporis praescriptio)*, яка, на його думку, відрізнялася від давності погашення тим, що необхідною її умовою була саме *bona fides* [14, с. 83].

Через легкість перетворення добросовісного володіння (*bonae fidei possessio*) на власність внаслідок лише спливу часу воно іноді в романістській літературі отримує назву *власності, що припускається (dominium putativum)* [14, с. 35–36].

За К.В. Лоським у римському приватному праві висувалося п'ять умов отримання речі у власність за набувальною давністю (*usucapio*):

1. *Res habiles* – здатність речі бути засидженою (крім речей, здобутих злочинних шляхом, належних державі, церкві тощо);

2. *Titulus* – тобто підстава посідання повинна бути справедливою (*instus titulus*);

3. *Bona fides* – добросовісність набувача (посідача);

4. *Possessio* – посідання мало бути юридичним, тобто судом мало бути визнано безперервне існування і душі, і тіла володіння;

5. *Tempus* – закінчення терміну посідання [15, с. 38–40].

В чому ж полягала особливість добросовісності як підстави виникнення права власності за набувальною давністю?

Як правило, у зв'язку з цим відмічається, що добросовісний набувач не мав знати на момент посідання про існування перешкод стати власником речі. Якщо ж про такі перешкоди він довідувався згодом, він продовжував посідання до закінчення терміну засидження.

Вузловим для з'ясування змісту *bona fides* як умови набуття власності за давністю (*usucapio*) є інша умова такого привласнення – *titulus*.

Під титулом такого виду власності розумівся певний акт, який мав сприйматися набувачем як купівля-продаж, дарування, спадкування тощо, тобто як законна підстава привласнення відповідної речі. Хоча, будучи суб'єктивно справедливим, цей факт об'єктивно, сам по собі не призводив до виникнення права власності. Отже ця підстава була дійсною суб'єктивно (*titulus verus*) – вона фактично могла не існувати, а лише здаватись існуючою набувачеві.

Bona fides мала вирішальне значення для «об'єктивації» такого суб'єктивізму. Посідання визнавалося підставою виникнення права власності лише якщо помилка набувача була вибачною (*error probabilis*), а «вибачність» такої помилки, у свою чергу, визнавалася за умови добросовісності набувача.

Посилення диспозитивності приватноправових норм у преторському праві порівняно з переважно імперативними нормами цивільного права значно ускладнювало завдання правової оцінки титулу власності. Його «справедливість» усе частіше виводилася не з суворої відповідності закону, а з непопущеності легальних заборон. Легко уявити, наскільки складно було давньоримським юристам точно встановити зрозумілу межу між законним та справедливим титулом. Через це виникло поняття «путативного титулу» (*titulus putativus*). Він мав місце тоді, коли хтось залишав чужу річ у себе, помилково вважаючи, що вона йому передана будь-яким способом, що не суперечить закону (передбачаючи наявність титулу, якого насправді немає). Тривалий час не було однозначно встановлено, чи є ця добросовісна помилка достатньою підставою для набувальної давності, чи необхідно вимагати існування титулу. Врешті-решт було зроблено висновок, що наявність добросовісності усуває необхідність дійсного існування титулу.

Подальша юридична практика призвела до ще більшого підвищення ролі *bona fides* у порівнянні з іншими умовами отримання речі у власність за набувальною давністю, навіть щодо такої істотної умови як *tempus* – закінчення терміну посідання. Так, ця умова втрачала свій незаперечний характер за

вже згаданим публіціанівським позовом, який надавався особі, володіння якої відповідало всім вимогам, що ставилися щодо набуття права власності за давністю, строк якої ще не сплив. У цьому разі допускалася фікція, що володілець проволодів давніший строк і отже набув право власності» [6, с. 127–128].

Таким чином, інститут набуття власності за давністю (*usucapio*) передбачав в якості обов'язкової умови ту обставину, що на момент набуття свого володіння володілець мав бути «добросовісним», тобто переконаним у тому, що не порушує жодних майнових прав [11, с. 176]. Питання про вибачність застосовувалося до необізнаності (*ignorantia*) або помилки (*error*) [14, с. 81]. Отже, *bona fides* містила вибачне припущення власника про непорушність чужого права.

Які ж саме критерії добросовісності актуалізувалися в подібних ситуаціях?

Насамперед добросовісність такого набувача визнавалася, якщо інша сторона не змогла довести відсутності у нього *bona fides*, що здійснювалося через спростування загальновизнаної презумпції добросовісності. Складність цього завдання примушувала для більш гарантованого виявлення добросовісності набувача максимально збільшити строк набувальної давності. Дійсно, якщо за загальним правилом строк фактичного володіння для набуття права власності для земельної ділянки дорівнював 2 роки, то для інших речей – рік. Пізніше була введена *praescriptio*, яка встановлювала підвищений 40-річний строк стосовно володільца, добросовісність якого викликає сумніви. За правління Феодосія II такий строк був знижений до 30 років [11, с. 176–177].

З іншого боку, суддя брав до уваги помилку, вибачність якої доведена самим набувачем. Тому той, хто посилався на свою помилку, мав довести що за даних обставин вона була неминучою навіть при існуванні необхідної хазяйновитості (*diligens et studiosus pater familias* – хазяйновитий господар) [16, с. 518]. Однак відсутність необхідної хазяйновитості (*culpa lata*) визнавалося підставою для заперечення права власності за набувальною давністю тому, що цим заперечувалося існування найістотнішої підстави володіння – *душі володіння* (*animus possessionis*).

У зв'язку з цим велике практичне значення отримувало поняття *impensae* (витрати, використання, прикладання, матеріали) [17, с. 379] – грошові витрати. Ці витрати поділялися на витрати на річ (*impensae in rem*) та витрати на плоди (*impensae in fructus*). Розрізнялися витрати: (а) необхідні (*necessariae*) з метою збереження речі або її властивості давати дохід; (б) корисні (*utiles*), які слугували покращенню речі або збільшенню властивості давати приплід; (в) витрати для задоволення (*voluptuariae*). В юстиніанівському праві встановилася думка, що добросовісний незаконний володілець, який зобов'язаний був повернути річ, між тим мав право на відшкодування здійснених ним витрат. Витрати *necessariae* повертались у повному обсязі, *utiles* – в межах між фактичними витратами і справжнім покращенням. Добросовісний володілець також міг скористатися правом забрати здійснені природження (*voluptuariae*), якщо це не шкодило самій речі. Якщо законний власник не запропонував відшкодування витрат і подавав віндикаційний позов на незаконного добросовіс-

ного власника, то для захисту від цього позову, як нами вже було з'ясовано, він отримував від претора екцепцію про злий умисел (*exceptio doli generalis*) [11, с. 62–64].

Певну особливість мав інститут добросовісного володіння стосовно плодів. Становище добросовісного і недобросовісного володільців істотно розрізнялося щодо плодів об'єкту володіння. За класичним правом добросовісний володілець присуджувався повернути тільки ті плоди, які вилучені після встановлення незаконності володіння (*percepti post litem contestatam*), а недобросовісний – також і ті, які були *percepti* і до цього (*ante litem contestatam*). У посткласичному праві перший мав повернути всі плоди, які він міг вилучити (*percipiendi post litem contestatam*), а також і *percepti ante litem contestatam*, якщо вони ще фізично існують (*extantes*); другий мав повернути або відшкодувати абсолютно всі плоди, *percepti* та *percipiendi, extantes* та *consumpti* (споживані), *ante* та *post litem contestatam* [11, с. 180].

Попередній аналіз критеріїв та умов добросовісного володіння дозволяє логічно перейти до відповідних узагальнень і з'ясувати питання про правову природу цього римсько-правового інституту.

Насамперед виникає питання – чому відповідно до доктрини римського приватного права володіння або посідання (*possessio*), будучи, власне, не правом, а лише фактичним станом влади особи над річчю, за деяких умов тягне за собою правові наслідки і користується правовою обороною [15, с. 4]?

Спочатку володіння позначалося словом *usus*, тобто – «користування». Тому на ранніх етапах поняття володаря і власника немов співпадають. Але володіння може виникати і поза правом власності і навіть бути його порушенням. Вбачалося, що «власність не має нічого спільного з володінням» (Ulp. D. 41. 2. 12)¹. Тому класичне римське приватне право вже розрізняє володіння і власність як окремі правові інститути [10, с. 58].

Саме в ці часи і виникає, за влучним визначенням В.М. Хвостова, так зване «похідне володіння» [18, с. 279]. Тут абсолютно правий О.А. Підопригора, який вважав, що добросовісне володіння, яке істотно відрізнялося від первісного володіння, виникає передусім задля правового закріплення результатів купівлі-продажу манципних речей, що з різних причин відбулося без дотримання обряду манципації². До цього слід додати не менш вагому причину виникнення інституту набуття власності за давністю добросовісного володіння, а саме – неприпустимість існування «безхазяйних» речей, а також урахувати ту обставину, що власність на певні речі не могла бути тривалий час невідзначеною.

¹ *Nihil commune habet proprietas cum possessione.* [12, с. 76–77]. Однак можлива й інша інтерпретація наведеної максими: «У приватній власності у порівнянні з володінням немає нічого общинного».

² Підопригора О.А. пояснює це на такому прикладі: «Куплений раб – манципна річ, але через якісь причини манципація не була виконана і тому право власності на раба до покушця не переходило. Покупець, що став фактичним обладателем раба, вважав його своєю власністю, однак права на цього раба у нього не виникало. Такий покупець добросовісний, але незаконний володілець» [6, с. 120].

Таким чином, був сформований принципово новий вид власності – преторська або бонітарна власність (*in bonis habere*). Цей правовий інститут отримав саме таку назву тому, що ця власність набувалася без додержання процедури манципації, одержувала захист від претора і тому добросовісний набувач, що придбав річ, отримував її у своє добро (*in bonis*) або в приватну власність (*habere*). Отже, завдяки *bona fides* у римському приватному праві відбулося поєднання двох інститутів: володіння (*possessio*) та власності (*dominium*). Саме ця обставина зумовлює той факт, що в історичній ретроспективі принцип добросовісності у римському речовому праві має складну, подвійну правову природу і належить як інституту володіння, так і інституту власності.

Висновок. Таким чином, короткий аналіз предмета дослідження дозволяє припустити, що добросовісне володіння (*bonae fidei possessio*) об'єктивно виконувало функції відокремленого інституту речового права. Головний аргумент на користь такого висновку полягає в тому, що предмет цього інституту не тільки регулювався особливими юридичними нормами, а й їх застосування мало інші правові наслідки порівняно з загальноправовим інститутом володіння (*possessio*) [18, с. 283]. Ці наслідки полягали у такому:

1. У часи похідної приватизації та перерозподілу майна придбати право власності за давністю (*узуканувати*) можна було тільки внаслідок добросовісного володіння.

2. Добросовісний характер володіння давав право захищатися поряд із віндикаційним і особливим позовом – публіціанським (*actio Publiciana*).

3. «*Bona fides* передбачає помилку» [13, с. 98] і добросовісність володільця тягне за собою визнання її вибачного характеру, що займає центральне місце в інституті *bonae fidei possessio*.

4. Добросовісний володільець за віндикаційним позовом відповідав меншою мірою, ніж недобросовісний [6, с. 118].

5. Повноваження добросовісного незаконного володільця щодо плодів об'єкта володіння істотно відрізнялися від правового становища недобросовісного незаконного володільця і в історії римського права постійно еволюціонували у бік покращення [13, с. 95].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України 18 листопада 2003 року № 1255-IV / Відомості Верховної Ради України від 12.03.2004. – 2004 р., № 11, стаття 140.

2. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року № 898-IV / Відомості Верховної Ради України від 19.09.2003-2003 р., № 38, стаття 313.

3. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України 17 лютого 2011 року № 3038-VI / Офіційний вісник України від 18.03.2011-2011 р., № 18, стор. 131, стаття 735, код акту 55190/2011.

4. *Погрібний С.О.* Володіння у цивільному праві: Монографія / С.О. Погрібний. – О.: Юридична література, 2002. – 272 с.

5. *Майданик Р.А.* Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві: дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Р.А. Майданик / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 511 с.

6. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: Підручник для студентів юрид. вузів та факультетів / О.А. Підпригора. – К. : Вентурі, 1997. – 333 с.
7. Боголепов В.Н. Учебник истории римского права / Н.П. Боголепов. – М. : Зерцало, 2004. – 568 с.
8. Попова А.В. Принцип добросовестности в международном коммерческом обороте: Законодательство и судебная практика Российской Федерации и стран-членов Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Попова. – М., 2005. – 195 с.
9. Дигесты Юстиниана / [пер. з лат. відп. ред. Л.Л. Кофанов]. – М. : Статут, 2005. – Т. VII. Полутом 2. – 564 с.
10. Гайдулін О.О. Римське приватне право: Автодидактичний комплекс / О.О. Гайдулін. – К. : ППП, 2003. – 115 с.
11. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права: Учебник / Чезаре Санфилиппо; под ред. Д.В. Дождева. – М. : БЕК, 2002. – 400 с.
12. Дигесты Юстиниана / [пер. з лат. відп. ред. Л. Л. Кофанов]. – М. : Статут, 2005. – Т. VII. Полутом 2. – 564 с.
13. Петражицкий Л.И. Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права / Л.И. Петражицкий – М. : Статут, 2002. – 426 с. (Классика российской цивилистики).
14. Ефимов В.В. Догма римского права: Учебный курс / В.В. Ефимов. – СПб. : Кн. маг. А. Ф. Цинзерлинга, б. Мелье и Ко, 1901. – 640 с.
15. Лоський К. Історія та система римського приватного права. –Т.3: Спеціальна частина системи: Наука про права речові // К.В. Лоський – К. : Вид-во укр. університету в Празі, 1921. – 103 с.
16. Муромцев С.А. Гражданское право Древнего Рима / С.А. Муромцев; Науч. ред. В.С. Ем; Отв. ред. А.Д. Рудоквас; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Кафедра гражданского права юридического факультета. – М. : Статут, 2003. – (Классика российской цивилистики). – 684 с.
17. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – 3-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1986. – С. 846 с.
18. Хвостов В.М. Система римского права: Учебник / В.М. Хвостов. – М. : Спарк, 1996. – 522 с.

Шаркова І.М. Добросовісне володіння в римському приватному праві: витоки рецепції у сучасне цивільне право України

*У даній статті здійснено комплексний аналіз римсько-правової доктрини добросовісного володіння. У римському приватному праві ця доктрина одержала назву *bonae fidei possessio*. У роботі визначено, що природно-правовий принцип *bona fides* – це ефективний засіб протидії зловживанню суб'єктивними цивільними правами. Окремо досліджується процес рецепції *bonae fidei possessio* в сучасне цивільне законодавство України. Зроблено висновок, що подальший розвиток інституту права власності в Україні повинен ґрунтуватися на класичній концепції добросовісного володіння (*bonae fidei possessio*).*

Ключові слова: добросовісність, римське приватне право, рецепція, добросовісне володіння, цивільне законодавство.

Шаркова И.Н. Добросовестное владение в римском частном праве: истоки рецепции в современное гражданское право Украины

В данной статье осуществлен комплексный анализ римско-правовой доктрины добросовестного владения. В римском частном праве эта доктрина получила название *bonae fidei possessio*. В работе определено, что естественно-правовой принцип *bona fides* – это эффективное средство противодействия злоупотреблению субъективными гражданскими правами. Отдельно исследуется процесс рецепции *bonae fidei possessio* в современное гражданское законодательство Украины. Сделан вывод, что дальнейшее развитие института права собственности в Украине должно основываться на классической концепции добросовестного владения (*bonae fidei possessio*).

Ключевые слова: добросовестность, римское частное право, рецепция, добросовестное владение, гражданское законодательство.

Sharkova I.M. The possession in good faith in Roman private law: background of reception into the Ukrainian civil law

This article deals with a comprehensive study of the Roman possession in good faith doctrine. In the Roman Jurisprudence this doctrine was named as bonae fidei possessio. It has been proved that the bona fide principle is the effective means of combating the abuse of civil rights. The process of reception of bonae fidei possessio into the civil legislation of Ukraine is investigated in more detail. We have come to the conclusions that the further development of Ukrainian property law must be based on the classic concept of possession in good faith (bonae fidei possessio).

Keywords: good faith, Roman private law, reception, possession in good faith, civil legislation.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2013.